

ARAP DÜNYASINDA “ESKİ HÂL MUHÂL”

Abdulkadir BAHARÇİÇEK*
Işıl ARPACI**

Özet

Bugünkü Arap dünyasının siyasal yapılanması büyük ölçüde yirminci yüzyılda ve başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Avrupalı sömürgeci devletler tarafından oluşturulmuştur. İkinci Dünya Savaşında güçlerini yitiren Avrupalı devletler bölgeden çekilirken, bu devletlerin rolünü ABD üstlenmeye başlamıştır. Bütün dünyada büyük değişim ve dönüşümler yaşanırken I. ve II. Dünya Savaşlarının sonuçlarına göre dizayn edilen Arap dünyasındaki siyasal yapıların varlıklarını devam ettirmeleri artık mümkün değildir. Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri birçok iç ve dış nedenden dolayı ortaya çıkmıştır. Halkın özgürlük talebi, yaşanan yolsuzluklar, refah arayışı, Batıcı ve İsrail yanlısı iktidarlardan kurtulma arzusu iç nedenlerin başlıca olanlarıdır. Dünyadaki değişim ve dönüşüm dalgası, küreselleşme, yeni medya, bilgi çağı, demokratik değerlerin dünyada yaygınlaşması ve Türkiye'nin yaşadığı demokratikleşme tecrübesi Arap dünyasındaki halk hareketlerini tetikleyen başlıca dış faktörler olarak görülebilir. Bütün bu nedenlerden dolayı Arap dünyasındaki düzenlerin değişmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Anahtar Kavramlar: Arap Baharı, Batı, Demokrasi, Halk Hareketleri, Türkiye

THE IMPOSSIBILITY OF THE RETURNING TO THE PAST IN THE ARAB WORLD

Abstract

Political systems in the Arab countries mostly has been established by the imperial European powers. Until the end of the Second World War the region greatly has been governed by the Western powers, specially, the UK and France. After the Second World War, the United States take over the role of the UK and France in the region. There are many reasons behind the mass movements in the Arab states. Non-democratic regimes, authoritarian rule, dependency on the Western powers, good relations with the US, Israel and other Western states, suppression of the civil society are the main features of the ruling powers in the Arab World. Demand for democracy and fundamental human rights, corruption in public administration, economic problems, emergence of new middle classes, pro-western and pro-Israeli regimes are the main internal reasons behind the civil movements. On the other hand, globalization, interdependence between states, developments in the international law and human rights, new world order and new democratic wave in the world as well as Turkish experience of democracy are the main external reasons that ignited grassroots movements in the Arab world.

Key Words: Arab Spring, West, Democracy, Grassroots Movements, Turkey

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

“Arap Baharı” olarak adlandırılan gelişmeler ani ve hızlı oldu. Bu durum uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşümlerin temel karakteristiğine uymaktadır. 1939 yılında çok az kişi altı yıl sonra dünyadaki güç dengesinin tamamen değişeceğini tahmin edebilirdi. Aynı tarihte çok az kişi 20 yıl sonra dünyadaki bağımsız devlet sayısının üç katına çıkacağına inanabilirdi. Yine 1989 yılında Sovyetler Birliği’nin çok kısa süre içerisinde dağılacağı ve bütün Doğu Avrupa ülkelerin liberal demokrasi ve pazar ekonomisine geçeceğini az kişi öngörebildi. Oysa sayılan tüm bu gelişmeler son derece önemliydi ve gerçekten inanılması güç bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşti. Her alanda olduğu gibi, uluslararası politikada da değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır ve büyük değişim ve dönüşümler akıl almaz hızlarda gerçekleşebilmektedir.

Arap dünyasında 2011 yılının başında birçok ülkede başlayan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan gelişmeler de hızla yayıldı ve aslında beklenmedik derecede köklü değişiklikler ortaya çıkardı. Örneğin, bir yıl içerisinde Tunus, Mısır ve Libya’da yıkılmaz denilen düzenlerin ortadan kalkması sonucunu yarattı. Uluslararası sistemde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin Arap dünyasına uğramaması mümkün değildi. Küresel uluslararası sistemin bir parçası olan Arap dünyası da değişim ve dönüşümden nasibini “her hal” de alacaktır. Bütün dünyada değişim ve dönüşümler yaşanırken Arap dünyasının eski “hal”ini devam ettirmesi mümkün değildir. Bu makalede Arap dünyasında eski düzenin hangi sebeplerle devam edemeyeceği, yeni bir düzenin neden kaçınılmaz olduğu irdelenmeye çalışılacaktır.

Tarihsel Arka Plan

Arap dünyası denilen coğrafya büyük ölçüde Yavuz Sultan Selim’in 1917’deki seferi ile Osmanlı hakimiyetine girdi¹. Bu coğrafya 20. yüzyılın başlarına kadar da büyük ölçüde Osmanlı denetiminde kaldı. 19. yüzyıldan itibaren zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu Arap dünyası üzerindeki hâkimiyetini yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Batılı güçlerin Rusya’nın bu coğrafyalarda yayılmasını önlemek için Osmanlı’ya zaman zaman destek vermeleri, Osmanlı hâkimiyetinin azalarak da olsa, 20. yüzyılın başına kadar devamını sağladı².

¹Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, Translated by N. Itzkowitz and C. Imber, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973 ,p. 33-34;Stanford Shaw, And Ezel K Shaw, *History of Ottoman Empire: The Rise and Decline of the Ottoman Empire*, vol.1, Cambridge University Pres, Cambridge, 1976, p.84

²George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Gornell University Pres, London, 1980, p.31-40.

Birçok iç ve dış sebeple birlikte, İngilizler tarafından desteklenen Arap milliyetçiliği bölgede Osmanlıya karşı isyanların hızlanması sonucunu doğurdu³. Arapların bir kısmı I. Dünya Savaşında İngiliz ve Fransızlarla işbirliği yaparak Osmanlıya karşı savaştılar⁴. Bu desteklerine karşılık olarak da kendi bağımsız devletlerini kurma sözü aldılar. İngilizler aynı zamanda Filistin toprakları üzerinde bağımsız bir Yahudi devletinin kurulması konusunda da Yahudilere söz vermektan kaçınmadı⁵. 1917 Rus devrimi ve 1918'de Almanya ve Osmanlı'nın yenilgisi ile sonuçlanan I. Dünya Savaşı, Arap dünyasının büyük ölçüde İngiliz egemenliğine girmesi sonucunu doğurdu⁶.

Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi ile birlikte Arap dünyası galip devletlerin işgali altına girdi ve bölgede çok sayıda yeni Arap devleti ortaya çıktı. İki savaş arası dönemde Arap ülkelerinin büyük bir kısmı Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde, İngiliz ve Fransız mandası altında yönetildi. 1930'lardan sonra formel olarak bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen, bu ülkeler İngiliz ve Fransız nüfuzu altında kalmaya devam ettiler ve bu durum II. Dünya Savaşının sonuna kadar da böyle devam etti⁷. İkinci dünya Savaşından sonra ise Bölge üzerinde etkili olan İngiltere ve Fransa yavaş yavaş bölge üzerinde güç kaybetmeye başlarken, bu devletlerin bıraktığı boşluğu ABD doldurmaya başladı. ABD'nin bölgeye müdahil olmaya başlaması ile birlikte Arap dünyasında da ABD-Sovyet rekabeti ortaya çıkmaya başladı. Daha da önemli bir gelişme olarak Batılı devletlerin desteği ile 1948 yılında İsrail devletinin kurulması gösterilebilir. Bu gelişme bundan sonraki döneme damgasını vuracak olan Arap-İsrail çatışmalarının da başlaması sonucunu doğurdu.

Uluslararası Sistem ve Bölgenin Siyasi Yapısı

Bugünkü küresel uluslararası sistem büyük ölçüde II. Dünya Savaşının yarattığı sonuçlara göre şekillendi. Savaş eski dünya düzeninin tasfiyesi ile sonuçlanınca, bu durum Arap dünyasına yansımakta gecikmedi. Bu çerçevede, Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinin siyasi yapıları belli ölçüde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde şekillendi. Bununla birlikte bu bölgelerdeki siyasi yapılanma Osmanlı Devletinin tasfiyesi ve Batılı güçlerin bu bölgeleri

³ Elie Kedourie, *England and the Middle East: The Destruction of the Otoman Empire 1914-1921*, Bowes and Bowes, London, 1956, p.110; Zeine N. Zeine, "The Struggle for the Arab Self Determination", *The Political Awakening in the Middle East*, Edited by George Lenczowski, Printice-Hall Inc., New Jersey, 1970, p.72-75.

⁴ Peter Mansfiel, (1973), *The Otoman Empire and Its Successors*, St. Martin Pres, New York, 1973, p.37-42

⁵ Raymond J. Sontag, *A Broken World 1919-1939*, Harper Torchbooks, New York, 1971, p.103.

⁶ John Darwin, (1981), *Britain, Egypt and the Middle East: Imperial Policy in the Aftermath of War 1918-1922*, Macmillan, London, 1981, p.143.

⁷ Age., p. 173.

sömürgeleştirmeleri ile ortaya çıkmaya başladı. Bu bölgelerin batılı güçlerin denetimine girmesi ile birlikte çatışma ve istikrarsızlık bu bölgelerin belirgin karakteristiği olmaya başladı. I. Dünya Savaşından sonra İngiltere bölgede belirleyici dış güç olarak varlığını hissettirirken, Fransa ile birlikte bölgeyi bölerek yönetme konusunda anlaşdılar⁸. İkinci dünya Savaşından sonra bölgeyi yönetmede zorlanan bu iki devletin yardımına ABD yetişti.

II. Dünya Savaşı ile birlikte güçlerini kaybetmeye başlayan Avrupalı sömürgeci devletler bu bölgelerde de zayıflamaya başladılar. Bölgede çok önemli çıkarları bulunan Batılı devletler bu bölgeleri terk ederlerken çıkarlarının zarar görmeyeceği siyasal yapılar oluşturarak ve kendilerine sadık kalacak iktidarları iş başına getirerek çekildiler. Sözde bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler aslında Batılı devletlerin nüfuz alanlarında kalmaya devam ettiler ve Avrupalı güçlerin kurduğu siyasal düzen, bazı çalkantılara rağmen, 20. yüzyılın sonuna kadar varlığını devam ettirdi.

Batı'nın bu bölgedeki çıkarlarının korunması ile oluşturulan siyasal yapılar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bölgede bol miktarda var olan ve Batı için hayati bir öneme sahip olan enerji kaynaklarının denetimini ve Batıya akışının kesintiye uğramamasını sağlamak, Batının temel çıkarı iken⁹, aynı zamanda bu kaynaklardan elde edilen zenginliğin de Batı'ya akmasının sağlanması önemliydi. Ayrıca İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve önceleri Sovyetler Birliği, daha sonra ise Rusya ve diğer bazı Batılı olmayan güçlerin bölgedeki nüfuzlarının da sınırlanması gerekmektedir¹⁰. Bu amaçlara ulaşmak için ise Batı yanlısı, halka dayanmayan, toplumsal destekleri olmayan ve ancak Batı'nın desteği ile iktidarlarını sürdürebilecek iktidarların işbaşına getirilmesi gerekmektedir. Batılı güçler bölgede çekilirken tam da bu özelliklere sahip iktidarları iş başına getirerek görünürde bölgeden çekildiler. Aslında iş başına getirdikleri iktidarlar aracılığıyla bölgeyi yönetmeye devam ettiler.

Bölge ülkelerinin tamamında halka dayanmayan, baskıcı ve Batı yanlısı iktidarlar ise varlıklarının devamını Batı dünyasının vereceği desteğe bağlı gördükleri için, Batılı güçlerin bölgedeki nüfuzu bugüne kadar devam etti. Batı yanlısı rejimleri işbaşında tutma aynı zamanda Batılı güçlerin istediği bir sonuçtu. Çıkarların karşılıklı olarak bu şekilde örtüşmesi, halka dayanmayan, baskıcı, İsrail ile iyi geçinen, ülke kaynaklarını büyük ölçüde dar bir elit sınıf arasında bölüşen ve her türlü yolsuzluğun yaşanmasına zemin hazırlayan siyasal yapıların ayakta kalmasını sağladı.

⁸ David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yapılandı 1914-1922*, Çeviren: Mehmet Harmancı, Yeni Binyıl, İstanbul, 1989.

⁹ Hisam Sharabi, "Arab-Israeli Conflict. The Next Phase", *Crisis Management and Superpowers in the Middle East*, ed., by Gregory Treverton, Gower, IISS, New Jersey, 1981, p.16.

¹⁰ Howard R. Teicher, "Strategy and Politics: A US Perception", *The Middle East in Global Strategy*, edited by Aurel Braun, Westview Pres, London, 1987, p. 17.

Bu bölgelerde kurulan devletlerin belirgin özelliklerine bakıldığında son derece çarpıcı unsurların varlığı dikkat çekmektedir. İlk olarak, bu devletlerin tamamına yakınının bir devlet geçmişi bulunmamaktadır. Mısır ve Habeşistan gibi örnekler dışarıda bırakıldığında bu devletlerin yapay oldukları, sınırlarının masa başında çizildiği, modern devlet şekli olan milli devlet özelliği taşımadıkları rahatlıkla gözlemlenmektedir. Çok sayıda Arap devletinin var olmasının temel nedeni Batı'nın sömürge siyaseti olmuştur¹¹. Geçmişlerinde sömürgeleştirilmiş bulunmaları ve bağımsızlıklarını kazandıktan sonra sömürgeci devletlerin belirlediği sınırların devlet sınırı olarak kabul edilmesi birçokları arasında sınır sorunları, etnik sorunlar ve kurumsallaşma ile ilgili sorunların varlığını da beraberinde getirmiştir. Bu ülkelerin büyük bir kısmında milli devlet olamama sorunu yaşanmaktadır¹².

İkinci olarak, bu devletlerin bir diğer özelliği Batıcı rejimlerin işbaşında bulunmasıdır. Bu ülkelerdeki yönetimlerin büyük bir kısmı Batılı devletlerin iş başına getirdikleri ve bu güne kadar iktidarda tuttukları rejimlerdir. Bazılarının Batı'ya karşı savaşarak bağımsızlıklarını kazanmış bulunması bile, Cezayir örneğinde olduğu gibi, bu durumu değiştirmemektedir. Yapay devlet niteliklerinin dolayı varlıklarının devamı büyük ölçüde eski sömürgeci güçlere bağımlı kalmayı gerektirmektedir.

Üçüncü olarak bu devletlerin tamamında halka dayanmayan baskıcı rejimler iş başında bulunmaktadır. Bu rejimler meşruiyetlerinin kaynağını halktan almadıkları gibi, varlıklarının devamını büyük ölçüde Batılı devletlerin desteği ile sağlamaktadır. Bu ülkelerin hiç birinde gerçek anlamda çok partili bir sistemin varlığı söz konusu olmamıştır. Serbest seçimler ya yapılmamakta veya yapılan seçimlerin sonucu önceden tayin edilecek şekilde gerçekleşmektedir. Zaten bu ülkelerin birçoğunda tek parti yönetimleri iş başında bulunmaktadır. Çoğulcu olamayan rejimlerin meşruiyetini İslam dinine dayandırmaya çalışmaları da bir aldatmadan öteye gitmemiştir. Karpat'ın da ifade ettiği gibi "İslam'da da demokratik insani düşünce vardır"¹³. Bu ülkelerin bazılarında çoğulcu bir yapı için zaman zaman denemeler olsa da, gerçek anlamda çoğulcu bir yapının oluşmasına izin verilmemiştir. Örneğin, 1991 yılında Cezayir'de yapılan serbest seçimler sonucu oluşan halk iradesi, yapılan bir askeri müdahale ile yönetime yansıtılmamıştır.

Dördüncü olarak, geniş halk kitlelerini denetlemenin ve iktidarlarını sürdürmenin bir diğer yolu olarak da ülkelerinde azınlık olan bir etnik gruba

¹¹ Graham Fuller, *İslamsız Dünya*, Profil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.280.

¹² Mustafa Rejai and Cynthia H Enloe, "Nation-States and State-Nations", in *Perspectives on World Politics*, edited by: Michael Smith, R. Little and M. Shackleton, Routledge, New York, 1989, p.37.

¹³ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş, İstanbul, 2010, s11.

veya mezhebe dayanmayı seçmişlerdir. Bir azınlığın desteğini alarak çoğunluk üzerinde baskıcı bir yönetimi sürdürmek, birçok Arap ülkesinin belirgin özelliği olmuştur. Bu çerçevede Suriye’de iktidar bir azınlık mezhebe dayanırken, Irak’da uzun yıllar mezhep olarak azınlıkta olanlar ülkeyi yönetmişlerdir.

Beşinci olarak Arap ülkelerindeki rejimlerin hemen hepsi doğrudan veya dolaylı olarak İsrail ile iyi ilişkiler içinde olmuşlardır. Birçoğunun hukuki anlamda İsrail ile sorunlu gibi görünmesi aldatıcıdır. Her şeyden önce İsrail’i kayıtsız şartsız destekleyen ABD, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler ile Arap ülkeleri arasında çok iyi ilişkiler bulunmaktadır. Birçok Arap ülkesindeki iktidar, varlığını İsrail’e destek veren bu Batılı ülkelerin desteği ile sağlamaktadır. Bu rejimlerin Gazze’de seçimle iş başına gelen Hamas yönetimine karşı zaman zaman İsrail ile birlikte hareket ettikleri görülmektedir.

Altıncı olarak, ülke zenginliğinin yönetici sınıflar arasında paylaşılması çok belirgin bir özelliktir. İktidardan düşen Tunus ve Mısır yönetimlerinin mensuplarının sahip oldukları kişisel mal varlıkları on milyar dolarlarla ifade edilmektedir. Yine Kaddafi ailesinin düşman gördüğü ABD’deki dondurulan mal varlığı 30 milyar dolar civarındadır¹⁴. Aynı şekilde Avusturalya’da da 30 milyar dolar serveti olduğu ifade edilmektedir¹⁵. İyi ilişkiler içerisinde olduğu ülkelerdeki mal varlıklarının ne olduğunu tahmin etmek ise oldukça güçtür. Aynı şekilde devrik Mısır lideri Hüsnü Mübarek’in servetinin 70 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir¹⁶. Benzer durum zengin Körfez ülkeleri için daha da vahim bir şekil almaktadır. Bu ülkelerdeki zenginliğin büyük bir kısmı yönetici sınıflar tarafından paylaşılmakta, halka daha azı yansıtılmaktadır. Belki de daha vahim olan ise yönetici sınıfların ele geçirdikleri bu servetleri Batılı ülkelere götürmeleri gerçeğidir.

Yeni Dünya Düzeni

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ile birlikte yeni bir dünya düzeninin de ortaya çıkmaya başladığı kabul edilmektedir. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya güç dengesi yerini, ne olduğu konusunda tam olarak bir anlayış birliği olamasa bile, yeni bir dengeye bıraktı¹⁷. İlk başlarda ABD’nin eksen olduğu tek kutuplu bir yapının ortaya çıkacağına dair düşünceler olsa bile, iki binli yılların başından itibaren durumun böyle olmadığı, Rusya, Çin ve Uzak Asya ülkelerinin aslında gittikçe uluslararası sistemin önemli aktörleri olmaya başladıkları görülmüştür. Daha da

¹⁴ Taha Akyol, “Arap milliyetçiliği ve demokrasi Suriye Nereye?”, *Milliyet*, 04.04.2011.

¹⁵ *Sabah Gazetesi*, “Kaddafi’nin Serveti Ne Kadar?”, 03.03.2011.

¹⁶ *Star Gazetesi*, “AB Mübarek’in Serveti İçin Harekete Geçmeyi Planlıyor”, 10.01.2011.

¹⁷ Abdulkadir Baharççek, “Yeni Dünya Düzeni: Barış ve İşbirliği mi, Çatışma ve Düzensizlik mi?”, *Bilig*, Bahar 1996, S.1, s.101.

önemlisi, Avrupa'nın güç dengesindeki ağırlığının gittikçe azaldığı anlaşılmaya başlanmıştır. Yaygın olarak kabul edilen anlayışa göre dünya yeni dönemde çok kutupluluğa doğru kayacaktır¹⁸. Bazıları yeni dönemde otoriter rejimlerin tasfiye olacağı, demokrasilerin yaygınlaşacağını ve demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacaklarını ifade etmektedirler¹⁹. Bu çerçevede, Doğu-Batı cepheleşmesinin sona ermesinin ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşmelerinin, bu bölgeleri daha güvenli ve barışın hâkim olduğu alanlar haline getirdiği²⁰ görüşü savunulmaktadır.

Yeni dönemde Batının dizayn ettiği uluslararası sistem değişip dönüşmeye başlayınca, Batı tarafından oluşturulan Arap dünyasındaki siyasi yapılanmanın da yıkılması kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Arap dünyasındaki siyasi yapılar eski dünya düzenin kalıntıları olarak ortada durmaktadır. Oysa yeni dünya düzeni yeni yapılar, kurumlar ve değerler üzerine yükselmektedir. Bunların başında demokratik değerler, özgürlük arayışı, yeni medya düzeni, dünya ekonomisi, halkın refah talebi, küreselleşme ve uluslararası sisteme eklenme gibi unsurlar bulunmaktadır. Bütün bu yeni unsurlar Arap dünyasında “eski hal”in artık eskidiğini ve değişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Arap Dünyasında Değişimi Zorlayan Nedenler

Arap dünyasında eski durumun neden değişmeye başladığı ve değişmek zorunda olduğunu anlamak için değişimi zorlayan nedenlerin neler olduğuna bakmak gerekmektedir. Bu nedenler aşağıda iki başlık altında toplanmıştır²¹. Bunların bir kısmı ülke ve bölge dışı nedenler, bir kısmı ise ülkelerin içyapılarından kaynaklanan nedenlerdir.

İç Nedenler

Arap ülkelerinde meydana gelen halk hareketlerinin neden ortaya çıktığı belli ölçüde bu ülkelerin iç siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları ile ilgilidir. Bu nedenlerin bazıları ayrı ayrı ülkelere özgü olmakla birlikte, bazı nedenlerin tüm ülkeler için ortak olduğu söylenebilir. Kısacası “Arap Baharı'nın” gerçekleşmesi üzerinde etkili olan iç nedenlerin önemli olanları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

¹⁸ Hwei-Ling Huo, “Patterns of Behaviour in China's Foreign Policy: The Gulf Crisis and Beyond”, *Asian Survey*, 1992, Vol. 32, N. 3, p. 256.

¹⁹ Aaron Wildavsky, “No War Without Dictatorship No Peace Without Democracy”, *Social Philosophy and Policy*, 1985, V. 3, N. 1, p. 185.

²⁰ Richard Ullman, (1990), “Enlarging the Zone of Peace”, *Foreign Policy*, Fall 1990, N. 80, p. 110.

²¹ Abdulkadir Baharççek, “Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı”, *Birey ve Toplum*, 2011, C.1, S. 1, s. 23-36.

İç nedenlerden ilki halkın özgürlük talebi ile ilgilidir. Halk hareketlerinin gerçekleştiği hiçbir Arap ülkesinde halka dayanan, meşruiyetini halktan alan ve halkın açık desteğine sahip rejim bulunmamaktadır. Bu ülkelerde çoğulcu demokratik yapı olmadığı gibi, bu ülkelerin tamamında temel hak ve özgürlükler, az veya çok, kısıtlanmış bulunmaktadır. Örneğin bu ülkelerin tamamında seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ya hiç yoktur veya göstermelidir. Yine bazı ülkelerde halen kadınlara birçok temel hak tanınmamaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerinin geliştiği 21. yüzyılda bu hakların, bu ülke halkları tarafından da talep edilmesi son derece doğaldır²². Belki doğal olmayan, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayarak varlıklarını devam ettirebileceğini düşünen siyasi yapılarıdır.

Arap ülkelerinin tamamında gözlemlenen yolsuzluk gerçeği bu ülkelerde eski düzenin devam etmeyeceğinin diğer bir sebebi olarak ortada durmaktadır. Yolsuzluk demokratik olmayan bütün ülkelerin belki de en önemli sorunu olarak belirmektedir. Halka hesap vermek zorunda olmayan iktidarların iş başında olduğu bu ülkelerde, çok ciddi yolsuzluk iddiaları bulunmaktadır. Halkı sokağa döken önemli nedenlerden bir tanesi de yaşanan yolsuzluklardır. Devrilen liderlerin mal varlıkları ortaya çıktıkça, yolsuzlukların ne kadar ciddi boyutlara ulaştığı daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca, eskiden farklı olarak yolsuzlukları gizlemek daha da zorlaşmakta, geniş halk kitleleri yapılan yozluluklardan daha kolay haberdar olmaktadır.

Üçüncü bir neden olarak ekonomik sorunlar ifade edilebilir. Arap ülkelerinin büyük bir kısmı ciddi ve yapısal ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Petrol gibi tek kaynağa bağımlı zengin ülkelerde bile düşük üretim kapasiteleri belirgin özellik olarak ortaya çıkmakta, doğal yer altı zenginliğine sahip olmayan ülkeler ise ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak oldukça geri durumda bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda ise hemen hemen bütün Arap ülkelerinde ciddi bir istihdam sorunu yaşanmaktadır. Halk hareketlerinin yaşandığı Mısır, Suriye, Libya gibi ülkelerde istihdamın büyük bir kısmı devlet tarafından sağlanmakta, devletin ekonomik gücü zayıflayınca bu durum doğrudan istihdama yansımaktadır. Daha yüksek bir refah talebi tüm dünyada olduğu gibi, bu ülkelerde de dile getirilmekte, bu talebe olumlu cevap alamayanlar geçmişten farklı olarak seslerini daha fazla duyurmaktadırlar.

Arap ülkelerinde varlıkları gittikçe belirgin hale gelen orta sınıfların varlığı dördüncü bir neden olmuştur. Bu ülkelerin tamamında dünyayı daha iyi tanıyan, iyi bir eğitim düzeyine sahip, belli bir gelir elde eden yeni orta sınıfların varlığından söz edilebilir. Bu yeni orta sınıfların bir diğer özellikleri ise dünyayı iyi tanımalarıdır. Bu sınıfların eski toplumsal yapılardan farklı olarak dünyada gördükleri hak ve özgürlükleri talep etmeleri daha kolay

²² Taha Akyol, “Arap Milliyetçiliği ve Demokrasi Suriye Nereye?”, *Milliyet*, 04.04.2011.

olmaktadır. Çok farklı dini ve siyasi görüşe sahip olan halk kitlelerinin aynı meydana aynı talepler için bir araya gelmelerinin bir nedeni de dayandıkları bu ortak sınıfsal ilişki olarak görülebilir.

Beşinci bir neden baskıcı yönetimlerin varlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Hiçbir Arap ülkesinde gerçek anlamda çoğulcu bir demokrasi işlememektedir²³. Bunun en belirgin sonuçlarından birisi de mevcut rejimlerin baskıcı olmalarıdır. Halka dayanmayan, otoriter yönetimlerin varlıklarını bu şekilde sürdürmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Suriye’de Esat ailesi 1970 yılından beri, Libya’da Kaddafi 1971-2011 arası, Suudi Arabistan’da Faysal ailesi ülkenin kuruluşundan beri, Körfez ülkelerinin tamamındaki iktidarlar bu ülkelerin bağımsızlıklarını elde ettikleri tarihten itibaren ülkelerini demokratik hak ve özgürlükleri kısıarak baskı ile yönetmektedirler. Günümüzde halkın baskıcı yönetimlere karşı daha fazla hak ve özgürlük talep ettiği, yönetime katılmak istediği görülmektedir. Birçok Arap ülkesinde on yıllardır süren olağanüstü hal yasaları uygulanmaktadır²⁴. Örneğin Suriye’de 48 yıldır devam eden olağanüstü yönetim uygulaması vardır.

Altıncı olarak var olan rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri bir diğer neden olarak sayılabilir. Arap ülkelerin tamamına yakınında var olan rejimler ile Batı arasında iyi ilişkiler bulunmuştur. Hatta daha önce de ifade edildiği gibi, bu rejimlerin iktidarda kalmaları Batı’nın verdiği destek ile mümkün görünmektedir. İsrail ise Batılı güçler tarafından kurulan ve onlar tarafından korunan bir ülkedir. Hal böyle olunca aslında bu ülkelerin yönetimleri ile İsrail arasında düşünüldüğü kadar ciddi bir sorunun olduğunu söylemek zordur. Hatta Mısır ve Ürdün gibi bazı ülkeler ile İsrail arasında çok sıkı ilişkilerin varlığı bir sır değildir. Belki bugüne kadar bu ülke rejimlerinin İsrail ile ilişkileri bu kadar açık bilinmiyordu. 2010 yılında başlanan “Wikileaks” adlı ABD’ye ait gizli belgeler bu ilişkileri açık bir şekilde yeniden ortaya koydu.

Bu durumun uzantısı ve yedinci neden; mevcut yönetimlerin Batı ile yakın ilişkileri siyasal ve toplumsal alanın da Batılı değerlerle biçimlendirilmesidir. Üstten gelen bu Batılı etkiler, toplumsal tabanda etkili olan İslami değerlerle çatıştığında, tıpkı Cleveland’ın²⁵ İslami yeniden canlanmanın ana unsuru olarak belirlediği biçimde, “ithal ve laik modellerin ekonomik ilerleme, siyasal özgürlük ya da sosyal adalet getirmedeki başarısızlığı sonucunda, pek çok Ortadoğu Müslümanı, liderlerinin yabancı

²³ Abdulkadir Baharççek, “Ortadoğu’nun Güvenlik Sorunu”, *Dış Politika*, 1996, N. 3-4, ss. 96-111, s.103.

²⁴ Thomas Scheben, “Hangi Demokrasi”, *Dünya İslamiyet ve Demokrasi*, Editörler, Y. Sezai Tezel ve Wulf Schönbohm, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 1999, s. 79.

²⁵ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, 2008, s.487.

uygulamalara güvenini sorgulamaya ve kendi kişisel değerlerini yeniden incelemeye başla”mıştır. Ve 1970’lerdeki İslamcı akımların güçlenmesine paralel biçimde, İslami referanslı partiler Arap Baharı sonrasında yapılan seçimlerde iktidara gelmeye başlamıştır. Duran’ın²⁶ açıkladığı gibi; Arap Baharı, Ürdün kralı 2. Abdullah’ın “İhvan Hilali” olarak adlandırdığı yeni bir süreci de beraberinde getirmiştir. Hamas’ın 2006 seçimlerindeki zaferi ile başlayan süreç Tunus ve Mısır devrimleriyle zirveye ulaşmış; aynı bağlamda Fas’da Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesi, Yemen’de İslah Partisi’nin kritik rolü, Libya’da İhvan’a yakın siyasetçilerin yükselen gücü bu sürecin diğer belirgin unsurları olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar İhvan’ın Suriye kolunun, burada iktidara gelebilmesi ihtimali, “İhvan Hilali” korkusunu beslemiş olsa da, Suriye’deki halk hareketinin iç savaşa dönüşmesiyle Arap Baharı dalgası durmuştur.

Dış Nedenler

Arap ülkelerinde halkın sokağa dökülmesi ve yönetimleri devirmeye başlamalarını sadece iç nedenlerle açıklamak yetersizdir. Kuşkusuz, bu gelişmeleri tetikleyen dış nedenler de bulunmakta ve hatta bazılarına göre, bu gelişmelerin asıl nedeni dış unsurlar olarak görülmektedir. Dış nedenler de aşağıdaki gibi özetlenebilirler.

Son yıllarda uluslararası sistemde yaşanan değişimlerle birlikte, uluslararası sistemin yapısı da dönüşmüştür. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan dünya güç dengesi ve bu dengenin yarattığı Soğuk Savaş dönemi 1989 yılında Doğu Avrupa’da meydana gelen gelişmelerle hızlı bir şekilde değişmeye başladı. Berlin duvarının yıkılması ile başlayan süreçte Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler yıkıldı ve bu ülkelerde çok partili demokratik sistemler kabul edildi. Yine bu ülkelerde devletçi ekonomik sistemlerde yerlerini piyasa ekonomisine bırakmaya başladı. Aynı tarihlerde Sovyetler Birliği de dağılma sürecine girdi ve kısa bir süre içerisinde dağıldı. Bu gelişmeler 1945 yılından sonra ortaya çıkan, ideolojik cepheleşmeye dayanan, her alanda ABD ve Sovyetler Birliği arasında rekabetin yaşandığı ve gerilimin en üst düzeye çıktığı Soğuk Savaş döneminin sona ermesi sonucunu doğurdu.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi bütün dünyada yeni bir demokratikleşme dalgasının ortaya çıkmasını sağladı. Bununla birlikte bu yeni demokrasi dalgası öncelikle Doğu Avrupa’da etkisini gösterdi. Dünyanın geri kalan bölgelerindeki etkileri ise daha geç ortaya çıkmaya başladı. Bu çerçevede

²⁶ Burhanettin Duran, “İhvan’ın Düşüşü ve Nahda’nın Geleceği”, 21.10 2013, <http://www.yeniturkiye.org/ihvanin-dususu-ve-nahdanin-gelecegi/yeni-bolge/12014>, Son Erişim:24.11.2013.

Arap dünyasında yaşanan gelişmelerin aslında 1990'lı yılların başından beri ortaya çıkan yeni demokrasi dalgasının bir yansıması olarak görülmesi mümkündür. Öte yandan iki kutuplu dünya düzeninde iktidarlarını dış desteklerle sürdüren bazı ülkeler için bu durum değişmeye başladı ve aradıkları desteği daha zor bulmaya başladılar.

Dış nedenlerden ikincisi küresel uluslararası sistem olarak görülebilir. 21. yüzyılda uluslararası sistem, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar bütünleşmiş, yoğun ilişkiler ağına sahip bir niteliğe bürünmüş bulunmaktadır. Dünya adeta küçük bir köy haline gelmiş, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen herhangi bir gelişme dünyanın en ücra köşelerinde bile kısa bir zaman dilimi içerisinde etki yaratabilmektedir. Bugünün dünyasında her devlet az veya çok diğerlerine bağımlı hale gelmiş ve birinde meydana gelen gelişmelerden diğerleri az veya çok etkilenmeye başlamışlardır. Bu anlamda küresel uluslararası sistemin Arap dünyasını etkilememesi mümkün değildir.

Üçüncü bir neden bilgi çağı ve bilginin paylaşılması ile ilgilidir. Bu çerçevede yeni medya olarak adlandırılan²⁷ internet ve benzeri araçlar tüm dünyada insanlar arası ilişkilere yeni bir boyut katmış bulunmaktadır. Nitekim kapalı ve dikta rejimlere karşı eylem başlatan halkların bilgi çağının bu özelliklerinden çok iyi yararlandıkları görülmektedir. Tunus ve Mısır'da protesto gösterileri düzenleyen insanların sosyal paylaşım sitelerini kullanarak eylemlerini örgütlemeleri yeni medyanın ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, baskıcı rejimlerin bütün çabaları bu ülkelerde yaşananların dünyaya duyurulmasına yetmemiştir. Bu durum bilgi çağının güçlü etkisini göstermektedir.

Dördüncü bir neden uluslararası hukuk alanında elde edilen başarılar olarak ifade edilebilir. "Uluslararası sistemde güç mü, hukuk mu belirleyicidir?" sorusu bugün için de anlamlı olmaya devam etmekle birlikte; temel eğilimin uluslararası hukukun gittikçe daha fazla önem kazanması yönünde olduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle insan hakları, kadın ve çocuk hakları, çevre, silahlanma ve savaş suçları gibi konularda son 60 yılda uluslararası hukukta çok önemli gelişmeler sağlandı. Daha da önemlisi, günümüz uluslararası sisteminde insan hakları ihlalleri devletlerin içişleri olarak görülmemekte, tam tersine bazı güçler tarafından bir devlete dış müdahalede bulunmanın temel bir gerekçesi olmaktadır²⁸. 1995 Bosna, 1999 Kosova ve 2011 Libya müdahalelerinin temel gerekçesi olarak insan hakları ihlallerinin gösterilmiş bulunması önemlidir. Kısacası, uluslararası hukuk

²⁷Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Kırmızı, İstanbul, 2008, p.638.

²⁸Abdulkadir Baharçipek, "Kosova Krizi ve ABD'nin Yükselişi: Muhtaç Süpergüç", *Avrasya Etütleri*, 2000, N. 17, P.117-132, s.126.

alanında dünyada meydana gelen önemli gelişmeler Arap dünyasındaki halkın yönetimlerinden hesap sormasının yolunu açan bir unsur olarak etkili olmuştur.

Beşinci olarak son yıllarda daha fazla dile getirilen dünya güç dengesindeki eksen kayması gösterilebilir. Dünyada güç dengesi sürekli olarak değişmektedir. Avrupa merkezli dünya düzeni aslında 1945 yılında büyük ölçüde tasfiye oldu. Bununla birlikte, Avrupalı ülkeler özellikle Kuzey ve Batı Afrika ile Ortadoğu'daki emperyal konumlarını belli ölçüde bugüne kadar devam ettirdiler. Bugün ise dünyada yeni bir güç kayması yaşanmakta, 1945 yılında oluşan Atlantik merkezli dünya güç dengesi yerini yeni dünya düzenine bırakmaktadır. Bu eksen kaymasının doğal bir sonucu olarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki Avrupa etkisi ortadan kalkmakta ve bu bölgelerde Avrupalı güçlerin denetleyemediği yeni gelişmeler ortaya çıkmaya başlamaktadır. Diplomasiye hiç şans tanınmaksızın, Libya'ya Fransa öncülüğünde çok acele bir askeri müdahale yapılmasının bir nedeni de yaşanan bu güç kaybının yarattığı telaştır. Ayrıca yeni dünya düzeninde tek egemen gücün her istediğini yapması artık çok zor görünmektedir²⁹.

Altıncı olarak bölgenin doğal kaynakları üzerinde söz hakkına sahip olmak konusunda oldukça dirençli ve kararlı olan Batı ve Amerika'nın bölgedeki etkinliği, bölge ülkelerinin yönetimleri ile kurduğu yakın ilişki sayesinde çok daha kolay sağlanmıştır. Ne var ki sahip olunan kaynakların ekonomik getirilerinden yararlanamayan bölge insanları için bu durum yaşanan ekonomik sıkıntılara eklenildiğinde, mevcut otoriter yönetimlere yönelen bir tepki hareketini de beraberinde getirmiştir. Bu tepkiler neticesinde özünde Batılı mantaliteyi reddeden İslami partilerin birbiri ardına iktidara gelmesi bu kez, bölge kaynakları üzerinde etkinliğini yitirme tehlikesi içerisine girmiş Batı ve Amerika'yı harekete geçirmiştir. Duran'ın (2013) da belirttiği gibi Mısır'da Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdulfettah Sisi'nin Müslüman Kardeşler iktidarına karşı yaptığı darbe ile tersine dönen süreçte, Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri bölgesel statükoyu ve demokratik olmayan yönetimleri korumak için darbeye destek vererek Mısır'daki eski rejim yanlılarının kontrolü tekrar ele geçirmesine neden olmuştur. Ya da Batı yanlısı ve laik kesimlerin Tunus'daki el-Nahda ve Gannuşi iktidarına karşı da gerçekleştirildiği yönetim değişikliği deneyimine ek olarak, Arap Baharının etkisine giren diğer ülkelerde oluşan yönetim boşluğu, özellikle Libya'da, doğal kaynakların yönetimi konusunda Batı'nın ve Amerika'nın elini güçlendiren bir faktör olarak ortada durmaktadır.

Yedinci olarak küreselleşme olgusu bir diğer dış unsur olarak etkili olduğu görünmektedir. Uluslar arasında var olan ilişkiler hemen her alanda

²⁹ Bertrand Badie, "Tek taraflılığın Tuzakları", *Kim Korkar 21. Yüzyıldan-Yeni Uluslararası Sistem*, Çev.: Özgür Adadağ, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s.49.

hızla artmaktadır. Hızla artan bu ilişkiler ağının yarattığı en önemli sonuç, kuşkusuz, sistemde karşılıklı bağımlılık ilişkisinin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bir taraftan teknolojik gelişmeler, ekonomik kalkınma, dünya ticareti, küresel rekabet ve bilgi çağıının getirdiği yenilikler uluslararası sistemde yer alan aktörleri birbirlerine bağımlı hale getirmektedir. Öbür yandan, uluslararası sistemde yer alan aktörler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin artması beraberinde yeni ve büyük ölçüde ortak olan bazı sorunları da kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve her alanda gerçekleşen küreselleşme olgusu, dünyayı küçük bir köy haline getirmekte, dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen gelişmelerin etkilerini küresel düzeye yaymaktadır. Arap sokaklarında ortaya çıkan tablonun da bu küresel gelişmelerden bağımsız olduğu söylenemez.

Son olarak Türkiye gerçeği Arap dünyasında yaşanan gelişmeleri tetikleyen önemli bir dış unsur olarak görülmektedir. Arap dünyasında meydana gelen gelişmeler üzerinde en fazla etkili olan dış unsurların başında “Türkiye etkisi” gelmektedir denilebilir. Türkiye, bu ülkeleri ve halkları çeşitli yol ve yöntemlerle etkilemeye çalışarak bir etki yaratmaktan ziyade, kendi içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşüm ile etkili olmaktadır. Diğer bir ifade ile Arap halkları kendi yönetimlerinden Türkiye’nin ekonomik, siyasal, sosyal, temel hak ve özgürlükler ve demokratikleşme gibi alanlarda yaptıkları ve başardıkları reformları yapmalarını istemekte, petrol gibi bir doğal zenginlik olmadan da ekonominin büyüyebileceğini görmektedirler. Bu halklar, kendi hükümetlerinden İsrail’e “one minute” demelerini, düşünce ve fikir özgürlüğünü sağlamalarını, halkın yönetime katılmasına izin vermelerini istemektedirler. Türkiye örneği bu sayılanların İslam dünyasında da mümkün olabileceğini göstermektedir.

Türkiye birçok açıdan diğer Müslüman ülkelerden ayrılmaktadır. Bunların başında Cumhuriyet ile birlikte kabul edilen laik sistem ve 1950’lerden beri kesintilere uğramakla birlikte sürdürmeyi başardığı demokrasisi gelmektedir. Ayrıca herhangi bir yeraltı doğal zenginlik olmaksızın büyük bir ekonomi yaratılması, Türkiye’nin gücünün bir diğer göstergesi olmaktadır. Diğer taraftan Türkiye Batı savunma sistemi içerisinde yer almakta ve Avrupa Birliği ile tam üyelik görüşmeleri sürdürmektedir. Bir taraftan bunlar yapılırken, diğer taraftan da İslam dünyası ile iyi ilişkiler geliştirilmektedir. Özellikle 2002 yılında yapılan seçimler ile İslamcı gelenekten gelen AK Parti’nin iktidar olması ve bu yeni iktidarın demokrasiyi daha da derinleştirilmesi, Türkiye’de olduğu kadar Türkiye dışında da önemli etkiler yaratmıştır. Sokaklara dökülen Arap halkı aslında Türkiye’nin başardığını talep etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, Türkiye kendisi için yaptıkları ve başardıkları ile bütün Arap ülkeleri için bir model ülke olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

2010 yılında Tunus'ta Muhamed Bouazizi adlı bir seyyar satıcının kendisini yakması ile başlayan ve kısa sürede neredeyse bütün Arap dünyasına yayılan toplumsal isyanlar aslında kaçınılmazdı ve belki de geciken bir durum olarak değerlendirilmeliydi. Özellikle, son birkaç on yılda dünyada yaşanan gelişmeler Avrupa merkezli dünya düzeninin sona ermesini, dünyadaki güç dengesinde eksen kaymasını, yeni demokratik değerlerin yaygınlaşmasını, küreselleşmenin olumlu/olumsuz sonuçlarının çok derinden hissedilmesini beraberinde getirdi. Doğal olarak bu durum Arap dünyasına yansımaya başlandı ve gecikmeli de olsa yansımaya başladı.

Her şeyden önce Avrupalı devletlerin kurduğu siyasal düzen yıkılmakta ve bu yıkımı Batı engelleyememektedir. İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda halka dayanmayan rejimlerin varlıklarını sürdürmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Hak, özgürlük ve refah taleplerinin karşılanmasını isteyen geniş halk kitleleri, bu taleplere olumlu cevap veremeyen yönetimleri tasfiye etmektedir. Bu durum Arap dünyasında bir devrim sayılabilecek kadar önem arz etmektedir. Arap coğrafyasında geniş halk kitlelerinin kendi gelecekleri üzerinde bu denli etkili olmaya başlamaları, çok önemli ve olumlu bir gelişmedir.

Bununla birlikte Arap dünyasında otoriter yönetimlerin yıkılmasının ardından iş başına gelen yeni yönetimlerin niteliği Batı'nın ve Amerika'nın bölgeye ait doğal kaynakların yönetimi konusunda söz sahibi olarak kalmasında niteliksel değer taşımaktadır. Özellikle iktidardaki İslamcı partilerle uzlaşma konusunda sıkıntı yaşayan Batı ve Amerika, bölgede ya kendileri ile ortak hareket edecek yönetimleri onaylamakta, bu sağlanamadığında yönetim boşluğu ya da zafiyetini kolayca tercih edebilmektedir. Dolayısıyla Batılı devletlerin halkın taleplerinin karşılanması ve bölgede demokrasinin yerleşmesi konusunda yine ikiyüzlü davrandıkları bir kez daha anlaşılmaktadır. Bir yanda Mısır, Tunus, Libya, Yemen, Suriye gibi ülkelerde halkın taleplerinin karşılanmasına destek verilirken, bir yandan da zengin Körfez ülkelerindeki otoriter rejimler korunmaya devam edilmekte ve aynı zamanda bu ülkeler kanalıyla kendi çıkarlarıyla uyuşma göstermeyen yönetimlerin iktidarlarını devretmeleri lehine tavır alınabilmektedir. Sadece Batı değil, Rusya ve Çin gibi ülkeler de çıkarları gerektirdiğinde, Suriye'de olduğu gibi, benzer biçimde davranmaktan kaçınmamaktadırlar.

Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin her ülkede kısa bir zaman içerisinde sonuç vermeyeceği ortaya çıkmıştır. İktidarlarını terk etmek istemeyen bazı ülke yönetimlerinin halkın değişim taleplerine karşı direnecekleri anlaşılmaktadır. Libya örneği bu gibi politikaların bir taraftan iç savaşa yol açtığını, diğer taraftan da dış müdahalelere zemin hazırladığını göstermiştir. Azınlık da olsa belli bir toplumsal tabana dayanan yönetimler, Suriye'de olduğu gibi, iktidarlarının devamını sağlamak için halka karşı şiddet kullanmayı çözüm olarak görmekteyler.

Son olarak, bu gelişmelerin kaçınılmaz olduğu, halka dayanmayan baskıcı yönetimlerin artık daha zor iktidarda kalabilecekleri görülmektedir. Halka dayanan, halkın değerlerine saygılı yönetimlerin iş başına gelmeleri ise uzun vadede bölgenin siyasi istikrarı ve ekonomik gelişmesi için hayati önem arz etmektedir. Kısacası Arap dünyasında değişim ve dönüşümün devam edeceği ve geleceğin her açıdan bugünden farklı olacağı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akyol*, Taha, “Arap Milliyetçiliği ve Demokrasi Suriye Nereye?”, 04.04.2011, <http://www.milliyet.com.tr/suriye-nereye-/taha-akyol/siyaset/yazardetay/04.04.2011/1372812/default.htm>, Erişim:11.10.2013
- Badie*, Bertrand, “Tektarafılığın Tuzakları”, Kim Korkar 21. Yüzyıldan-Yeni Uluslararası Sistem, Editör: Bertrand Badie, Çeviren: Özgür Adadağ, NTV Yayınları, İstanbul, 2008.
- Baharççek*, Abdulkadir, “Ortadoğu’nun Güvenlik Sorunu”, Dış Politika, 1996, N: 3-4, ss. 96-111.
- Baharççek*, Abdulkadir, “Yeni Dünya Düzeni: Barış ve İşbirliği mi, Çatışma ve Düzensizlik mi?”, Bilig, Bahar 1996, S.1.
- Baharççek*, Abdulkadir, “Kosova Krizi ve ABD’nin Yükselişi: Muhtaç Süpergüc”, Avrasya Etütleri, 2000, N. 17, s.117-132.
- Baharççek*, Abdulkadir, (2011), “Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı”, Birey Ve Toplum, cilt 1, sayı 1.
- Cleveland*, William L., “Modern Ortadoğu Tarihi”, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, 2008.
- Darwin*, John, “Britain, Egypt and the Middle East: Imperial Policy in the Aftermath of War 1918-1922”, Macmillan, London, 1981.
- Duran*, Burhanettin, “İhvan’ın Düşüşü ve Nahda’nın Geleceği”, 21.10.2013, <http://www.yeniturkiye.org/ihvanin-dususu-ve-nahdanin-gelecegi/yeni-bolge/12014>, Son Erişim: 24.11.2013.
- Fromkin*, David, “Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yapılandı 1914-1922”, Çeviren: Mehmet Harmancı, Yeni Binyıl, İstanbul, 1989.
- Fuller*, E. Graham, “İslamsız Dünya”, Profil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- Giddens*, Anthony, “Sosyoloji”, yay. haz. Cemal Güzel, Kırmızı, İstanbul, 2008.
- Huo*, Hwei-Ling, “Patterns of Behaviour in China’s Foreign Policy: The Gulf Crisis and Beyond”, Asian Survey, 1992, V. 32, N. 3.
- İnalcık*, Halil, “The Otoman Empire: The Classical Age 1300-1600”, Translated by N. Itzkowitz and C. Imber, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973.
- Karpat*, Kemal, “Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller”, Timaş, İstanbul, 2010.
- Kedourie*, Elie, “England and the Middle East: The Destruction of the Otoman Empire 1914-1921”, Bowes and Bowes, London, 1956.
- Lenzowski*, George, “The Middle East in World Affairs”, Fourth Edition, Gornell University Pres, London, 1980.
- Mansfield*, Peter, “The Otoman Empire and Its Successors”, St. Martin Pres, New York, 1973.
- Rejai*, Mustafaand, Cynthia H Enloe, “Nation-States and State-Nations”, in Perspectives on World Politics, edited by: Michael Smith, R. Little and M. Shackleton, Routledge, New York, 1989.
- Sabah Gazetesi*, “Kaddafi’nin Serveti Ne Kadar?”, 03.03.2011. http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/03/03/kaddafinin_serveti_ne_kadar, Son Erişim: 09.10.2013.

- Scheben*, Thomas, "Hangi Demokrasi", Dünya İslamiyet ve Demokrasi, Editörler, Y. Sezai Tezel ve Wulf Schönbohm, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 1999.
- Sharabi*, Hisam, "Arab-Israeli Conflict. The Next Phase", Crisis Management and Superpowers in the Middle East, ed., by Gregory Treverton, Gower, IISS, New Jersey, 1981.
- Shaw*, Stanford, and Ezel K. Shaw, "History of Otoman Empire: The Rise and Decline of the Otoman Empire", vol.1, Cambridge University Pres, Cambridge, 1976.
- Sontag*, Raymond J., "A Broken World 1919-1939", Harper Torchbooks, New York, 1971.
- Star Gazetesi*, "AB Mübarek'in Serveti İçin Harekete Geçmeyi Planlıyor", 10.01.2011.<http://www.stargazete.com/dunya/ab-mubarek-in-serveti-icin-harekete-gecmeyi-planliyor-haber-330708.htm>, Son Erişim: 09.10.2013.
- Teicher*, Howard R., "Strategy and Politics: A US Perception" The Middle East in Global Strategy, edited by Aurel Braun, Westview Pres, London, 1987.
- Ullman*, Richard, "Enlarging the Zone of Peace", Foreign Policy, No. 80, Fall 1990.
- Wildavsky*, Aaron, "No War Without Dictatorship No Peace Without Democracy", Social Philosophy and Policy, 1985, vol. 3, no. 1.
- Zenne*, Zeine N., "The Struggle for the Arab Self Determination", The Political Awakening in the Middle East, Edited by George Lenczowski, Printice-Hall Inc., New Jersey, 1970.